

Social construction of teachers' and students' views on the ideal teaching of social studies course

Seyed Alireza Afshani¹, Ahmad Abbasi Darreh bidi², Zahra Falakoddin³

1. Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran (Corresponding Author). afshanalireza@yazd.ac.ir
2. Master of Science in School Counseling, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran. a.abbasi.d2020@gmail.com
3. Postdoctoral Researcher, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. zahra.falakodin93@gmail.com

Abstract

Using the best teaching methods is one of the ways to achieve educational goals, academic success, and better learning of lessons. The social studies course is one of the practical and important courses of the general education course proper education can have lasting effects on the growth of people in society and their better socialization. For this reason, the purpose of the current research is to analyze the characteristics of the desirable teaching of social studies courses from the point of view of the teachers and students of this course with a qualitative approach and grounded theory. The required information was collected using in-depth and semi-structured interviews with target groups in Najafabad city in the academic year of 1402-1401. It was conceptualized and analyzed through three processes open, central, and selective coding. According to the research findings, five main categories were counted under "quality, structural improvement, teacher modernization, teaching excellence, and standard living". All of which were gathered in the core category of teaching multilateralism strategy. The results showed that the ideal model for teaching studies is a model that pays attention to all aspects of teaching, including personal, environmental, and educational. With this procedure, the learning and efficiency of the class will also increase. As a result, it seems necessary and necessary for policymakers to pay attention to teaching and providing relevant platforms.

Keywords: Social studies, multidimensionality of teaching, teachers, students, grounded theory

Received: 2024/11/20; **Revised:** 2024/12/9; **Accepted:** 2024/12/17; **Published Online:** 2024/12/21

Cite this article: Afshani, S.A. Abbasi DarrehBidi, A & Falakoddin, Z (2025). Social construction of teachers' and students' views on the ideal teaching of social studies course. *Interdisciplinary Studies in Education*. 3(4), p.77-108.
<https://doi.org/10.22034/ISE.2025.17932.1160>

برساخت اجتماعی دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان به آموزش مطلوب

درس مطالعات اجتماعی

سیدعلیرضا افشانی^۱، احمد عباسی دره‌بیدی^۲، زهرا فلک‌الدین^۳

۱. استاد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. (نویسنده مسئول).

afshanialireza@yazd.ac.ir

۲. کارشناس ارشد مشاوره مدرسه، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، اراک، ایران.

a.abbasi.d2020@gmail.com

۳. پژوهشگر پسادکتری، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

zahra.falakodin93@gmail.com

چکیده

به‌کارگیری شیوه‌های مطلوب آموزش یکی از راه‌های رسیدن به اهداف آموزشی، موفقیت تحصیلی و فراگیری بهتر دروس است. درس مطالعات اجتماعی یکی از درس‌های کاربردی و مهم دوره آموزش عمومی است که آموزش مطلوب آن می‌تواند اثرات پایداری در رشد افراد جامعه و جامعه‌پذیری بهتر آنان داشته باشد؛ به‌همین دلیل، هدف انجام پژوهش حاضر واکاوی ویژگی‌های آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی از دیدگاه معلمان این درس و دانش‌آموزان با رویکرد کیفی و نظریه زمینه‌ای است. اطلاعات موردنیاز با استفاده از مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته با گروه‌های هدف در شهر نجف‌آباد در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ گردآوری و طی سه فرآیند کدگذاری باز، محوری و گزینشی، مفهوم‌پردازی و تجزیه تحلیل شد. با توجه به یافته‌های پژوهش پنج مقوله اصلی با عنوان‌های کیفیت‌مندی، بهبودبخشی ساختاری، روزآمدی معلم، تعالی‌بخشی تدریس و زیست‌هنجارمند احصا شد که همه در مقوله هسته راهبرد چندجانبه‌نگری تدریس تجمیع شدند. نتایج نشان داد که الگوی مطلوب تدریس درس مطالعات، الگویی است که به همه جوانب تدریس اعم از فردی، محیطی و آموزشی توجه کند. با این رویه یادگیری و بازدهی کلاس نیز افزایش خواهد یافت؛ در نتیجه لزوم توجه سیاست‌گذاران حوزه مربوطه، به امر تدریس و فراهم‌سازی بسترهای مربوطه، لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی: چندجانبه‌نگری تدریس، دانش‌آموزان، مطالعات اجتماعی، معلمان، نظریه داده‌بنیاد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۸/۳۰؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۹/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۲۷؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۱۰/۱
استناد به این مقاله: افشانی، سیدعلیرضا، عباسی دره‌بیدی، احمد و فلک‌الدین، زهرا. (۱۴۰۳). برساخت اجتماعی دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان به آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی. مطالعات بین‌رشته‌ای در آموزش. ۳(۴)، ص ۷۷-۱۰۸.

<https://doi.org/10.22034/ISE.2025.17932.1160>

بیان مسئله

کتاب‌های درسی و آموزشی در دوران تحصیل به‌عنوان یکی از منابع رایج و مهم‌ترین عنصر یادگیری مؤثر و پایدار در کشور، علی‌رغم گسترش اینترنت و سایر منابع همچنان اهمیت خود را حفظ کرده‌اند و در سطوح مختلف به تحقق یادگیری می‌پردازند. یادگیری به‌عنوان نوعی تغییرات مثبت در رفتار یکی از اهداف اصلی آموزش و پرورش است که موجب ایجاد ظرفیت و مهارت برای یادگیری بهتر می‌شود. برای دستیابی به این هدف نهایی، معلمان و مربیان از روش‌های مختلف آموزشی برای موضوعات گوناگون استفاده کرده‌اند؛ به‌عنوان مثال علوم پایه، ریاضیات، زبان‌ها، مطالعات اجتماعی، مطالعات دینی و موارد دیگر در سطوح مختلف که در میان این موضوعات، مطالعات اجتماعی از اهمیت بیشتری برای اجتماعی شدن یادگیرندگان برخوردار است (Majoka, Khan & Shah, 486: 2011). در پاسخ به این سؤال که چرا دانش‌آموزان به خواندن درس مطالعات اجتماعی نیاز دارند، آمده است جهت آماده‌سازی آنها برای زندگی اجتماعی و سازگار ساختن آنان با جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند و یادآوری این نکته که انسان فقط یک موجود بیولوژیک نیست؛ بلکه فردی از جامعه و موجودی اجتماعی است (İnan, 2019).

اهمیت درس مطالعات اجتماعی از نظر شورای ملی مطالعات اجتماعی آمریکا از آن جهت است که این درس به‌عنوان مطالعه مکمل علوم انسانی و اجتماعی معرفی شده است تا شایستگی و صلاحیت اجتماعی و مدنی را ارتقا دهد. این رشته شامل شاخه‌های مختلفی نظیر جامعه‌شناسی، علم سیاست، اقتصاد، انسان‌شناسی، تاریخ، علوم مدنی و جغرافیا است که در هر کشوری فرق می‌کنند. چون مطالعه جوامع انسانی به‌عنوان بخشی از مطالعات اجتماعی در نظر گرفته می‌شود، برنامه‌های آموزشی مطالعات اجتماعی، مطالعه هنر، ادبیات، ارتباطات، روان‌شناسی، فلسفه، فرهنگ و مذهب را نیز دربر می‌گیرند (صیدی اوندی، ۱۴۰۱). در برنامه درسی کشور ایران که متأثر از مکتب فلسفی حاکم بر جامعه ایرانی - اسلامی است، هدف از زندگی انسان در چهار عرصه ارتباط انسان با خود، ارتباط انسان با دیگر انسان‌ها، ارتباط انسان با عالم خلقت، طبیعت و پدیده‌های آن و ارتباط انسان با

خداوند خلاصه شده (برنامه درسی ملی، ۱۳۹۰: ۱۳۲) و درس مطالعات اجتماعی دربر دارنده همه این عناصر و ارتباطات است.

آموزش و تدریس درس مطالعات اجتماعی در مقاطع مختلف ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان بخش مهمی از فعالیت اساسی و هدف‌دار نظام آموزش و پرورش است که بیشتر از آن با عنوان «جامعه‌پذیری کودکان و نوجوانان» یاد می‌شود و لازم است با به‌کارگیری تمام امکانات و توانایی‌ها این درس به بهترین و مطلوب‌ترین شیوه ممکن آموزش داده و تدریس شود. در آموزش درس مطالعات اجتماعی معلمان باید فعالیت‌هایی متناسب با سن و پایه درسی و تکلیف‌هایی که مشوق تسلط بر مفاهیم و پیشرفت مهارت‌های تحقیقی و جست‌وجوگری باشند فراهم آورند. برای جاذبه بیشتر بهتر است مطالب را به‌گونه‌ای به دانش‌آموزان ارائه دهند که آنها احساس نکنند این موضوع‌ها فقط مربوط به کار مدرسه آنها است؛ بلکه مطالب را مرتبط با زندگی، جامعه و دنیای اطرافشان بدانند (چمن‌آرا، ۱۳۹۸: ۴۷) و یادگیری فعال داشته باشند؛ چرا که این روش از آموزش باعث مشارکت دانش‌آموزان و مهارت‌آموزی آنان شده، به سبب دارا بودن مزایایی چون رشد تفکر انتقادی و قدرت استدلال، با توجه به علایق فردی (اصلاحی رفائی و جعفری، ۱۳۹۷) آنها را در زندگی اجتماعی توانمند می‌سازد.

درس مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان را با روش‌های حل مسئله آشنا می‌سازد و این امر موجب افزایش دانش و مهارت‌ها، بهبود نگرش‌ها و تغییرات ارزشی لازم برای انجام رفتار صحیح و مورد قبول جامعه می‌شود. در صورتی که درس مطالعات به شیوه مطلوب تدریس شود، دانش‌آموزان ضمن کسب نگرش مثبت، رفتارهای مسالمت‌آمیز و مهارت‌های حل مسائل اجتماعی در جامعه بروز می‌دهند (مرزوقی و دیگران، ۱۳۹۶) و به باور گارسیا^۲ (۲۰۲۱) می‌توانند در آینده به‌عنوان شهروندان فعال در جامعه شرکت کنند. دنیای پیچیده و به‌سرعت در حال تغییر نیاز فزاینده به یادگیری خودراهبر و تغییر در الگوهای تدریس و علم‌پداگوژیک دارد که نه تنها در طول سال‌های مرتبط با تحصیل رسمی، بلکه در سراسر عمر این نیاز احساس می‌شود و آموختن چگونه یادگرفتن، ابزاری حیاتی برای بقا است و مدیریت اثربخشی یادگیری مستلزم نظارت و کنترل فرآیندهای

یادگیری است (محبوب عشرت آبادی، ۱۳۹۸: ۱۹۰).

دانش آموزان به عنوان نیروهای آینده ساز جامعه و به عنوان مهم ترین هدف آموزش عمومی دارای نیازها و خصوصیات منحصر به خود هستند که بیشتر آنها از طریق آموزش دروس متعدد و شیوه های پرورشی لازم توسط معلمان با حضور در مدرسه و تعلیم و تربیت انجام می شود؛ بنابراین در جهت تحقق اهداف نظام تعلیم و تربیت، شنیدن صدای دانش آموزان نخستین گامی است که باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد؛ در حالی که مروری بر مطالعات گوناگون حوزه آموزش و پرورش نشان از حضور بسیار کم رنگ و کم اهمیت دانش آموزان و صدای آن ها دارد (فریدونی، ۱۳۹۸: ۴۳)؛ از طرف دیگر نیز آگاهی از تجربه زیسته معلمان مطالعات اجتماعی و توجه به هر یک از خصوصیات دانش آموزان و آگاهی از نظرات و عقاید آنان در جهت رشد و توسعه قابلیت های وجودی خودشان و توجه بیشتر به منابع آموزشی و شیوه های یاددهی و یادگیری ضروری و با اهمیت است؛ زیرا زیربنای توسعه هر کشوری از طریق آموزش و پرورش آن کشور نهاده می شود و ستون های اصلی آن را باید در آموزش دوران تحصیل جستجو کرد. این اهمیت به اندازه ای است که بی توجهی به آن آثار زیان باری را در ابعاد مختلف بر پیکره پیشرفت و تعالی جوامع بر جای می گذارد است (Raccanello et al., 2019).

به همین دلیل، آگاهی از نظرات و بررسی موضوعات مرتبط با آنان از دیدگاه معلمان و دانش آموزان به عنوان دو رکن اساسی نظام تعلیم و تربیت در مورد رکن سوم یعنی کتاب ها و تدریس آنها (در این پژوهش کتاب مطالعات اجتماعی)، به عنوان یک منبع علمی و اثرگذار می تواند در سیاست گذاری ها مورد توجه قرار گیرد؛ از طرفی، نتایج تحقیقات انجام شده، نشان می دهد که تاکنون آموزش مطلوب درس مطالعات و شیوه های تدریس آن از دیدگاه معلمان این رشته و دانش آموزان مورد بررسی قرار نگرفته است (میرزایی، ۱۳۹۸؛ ابراهیم پور کومله، نادری و سیف نراقی، ۱۳۹۶؛ میرزایی، اکار و کریمی منش، ۱۳۹۴)، بنابراین، جهت دستیابی به فهمی عمیق از آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی نظرات معلمان و دانش آموزان این درس مورد بررسی علمی قرار گرفته است. در واقع هدف اصلی این پژوهش کشف فرآیندهایی است که معلمان و دانش آموزان در مواجهه با تدریس مطلوب این درس با آن روبرو هستند و سعی در بهبود وضعیت آن دارند. سؤالات پژوهش حاضر عبارت اند از اینکه چه عواملی در آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی نقش دارند،

معلم‌ان و دانش‌آموزان چه نکاتی را برای بهبود آموزش مطالعات اجتماعی پیشنهاد و یا انجام می‌دهند و این که آموزش مطلوب مطالعات اجتماعی چه پیامدهایی دارد.

پیشینه پژوهش

درباره درس مطالعات اجتماعی و مباحث مرتبط با آن تاکنون پژوهش‌های فراوانی به رشته تحریر درآمده است که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آنها که ارتباط بیشتری با موضوع پژوهش دارند، اشاره می‌گردد. از کتاب‌های مربوط به درس مطالعات اجتماعی و عوامل مرتبط با آن می‌توان به کتاب «آموزش مطالعات اجتماعی ویژه دانشجویان علوم تربیتی» نوشته میرزایی، اکار و کریمی‌منش (۱۳۹۴)، کتاب «آموزش مطالعات اجتماعی»، نوشته فلاحیان و دیگران (۱۳۹۱) و کتاب «سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی با تأکید بر مطالعات اجتماعی» نوشته ملکی (۱۳۷۴) اشاره نمود که هرکدام به فراخور اهمیت موضوع و هدف به بررسی نحوه آموزش و تدریس مطالعات اجتماعی پرداخته‌اند.

در طی سایر پژوهش‌های مرتبط، اسماعیلی، اسماعیلی و اسماعیلی (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای که به بررسی هویت انقلابی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی و پیام‌های آسمانی دوره اول متوسطه پرداختند به این نتیجه رسیدند که بر اساس فراوانی موضوعات ایشار و شهادت، شاخص‌های هویت انقلابی و مؤلفه‌های بسیج در مجموع، ۹۵۱ مرتبه به مؤلفه‌های ایشار و شهادت، ۷۸۰ مرتبه به مؤلفه‌های هویت انقلابی و ۲۱۰ مرتبه به مؤلفه‌های بسیج پرداخته شده است. در مطالعه دیگری، فلاح، انصاری‌پور و عرب (۱۴۰۲) با ارزیابی تأثیر آموزش طنزمحور بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی با رویکرد اقدام‌پژوهی و شیوه مشارکتی در سه جنبه تشخیص، اجرا و ارزیابی به این نتایج رسیدند که بهره‌مندی از داستان‌ها و لطیفه‌های همسو با محتوای درسی، استفاده از توانمندی‌های دانش‌آموزان شوخ‌طبع در بیان مطالب طنز همسو با محتوای درسی و استفاده از طنز بصری می‌تواند نمونه‌های مؤثر استفاده از طنز در آموزش باشد.

احمدی، نراقی‌زاده و کشاورز دیزجینی (۱۴۰۱) در بررسی سیر تحول مفهوم شهروندی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی در سه حیطه دانش، مهارت و نگرش با روش کمی (آنتروپی شانون) به این نتیجه رسیدند که مفهوم شهروندی در سال‌های تحصیلی ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۱ از کمترین ضریب اهمیت برخوردار بوده است و به‌مرور بر اهمیت آن افزوده شده است.

عباسی دره‌بیدی (۱۴۰۰) با بررسی چالش‌های آموزش مطالعات اجتماعی در دوران کرونا از نگاه دانش‌آموزان به این نتیجه رسیده است که مهم‌ترین چالش‌های آموزش مطالعات در دوران کرونا از نگاه دانش‌آموزان عبارت‌اند از چالش‌های تدریس از طریق شبکه‌ها، چالش‌های مربوط به سنجش و ارزیابی، چالش‌های مربوط به معلمان و سواد رسانه‌ای و مجازی آنان، چالش‌های مربوط به دانش‌آموزان و چالش‌های مربوط به خانواده. صلواتی، ملکی و سهرابی (۱۳۹۹) در پژوهشی با موضوع تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره اول براساس شاخص‌های برنامه درسی، معتقدند مؤلفه‌هایی مانند امر به معروف و نهی از منکر و یا صداقت و عدالت که از مهم‌ترین مؤلفه‌های تربیت اجتماعی هستند، در کتاب مطالعات اجتماعی نادیده گرفته شده است.

رحیمی، وحدت و کیهان، (۱۳۹۸)، با بررسی تجربه زیسته دانش‌آموزان ششم ابتدایی از درس مطالعات به این نتیجه رسیدند که موضوعات مختلف مانند فرهنگ و هویت، نظام اجتماعی و منابع و فعالیت‌های اقتصادی موضوع‌های اصلی درس مطالعات بوده که با مضامین اصلی توسط دانش‌آموزان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

صادقی و نظری (۱۳۹۸) با بررسی ابعاد فلسفی درس مطالعات اجتماعی در ایران به این نتیجه دست‌یافته‌اند در نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور ما براساس مکتب فکری و فلسفه اسلامی، اهداف آموزش و آموزش مطالعات اجتماعی در شش ساحت اعتقادی و اخلاقی، اجتماعی و سیاسی، زیستی و بدنی، زیبایی‌شناختی و هنری، اقتصادی و حرفه‌ای و علمی و فناوری تعریف و مشخص شده است.

در پژوهش دیگری میرزایی (۱۳۹۸)، به نقد روش‌های سنتی تدریس درس مطالعات اجتماعی و اهمیت استفاده از روش‌های فعال و معرفی آنان در جهت تدریس این درس و فرآیند جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن دانش‌آموزان پرداخته است؛ همچنین احمدرش و مصطفی‌زاده (۱۳۹۸) ضمن تحلیل محتوای درسی کتاب مطالعات اجتماعی متوسطه اول براساس آموزش چندفرهنگی به این نتیجه رسیده‌اند که بی‌توجهی به برخی از مؤلفه‌ها در کتاب به چشم می‌خورد و عملاً از ده مؤلفه مربوط، پنج مؤلفه در این رابطه نادیده گرفته شده‌اند.

بهرامی‌پور، کیان و نیکنام (۱۳۹۵) نیز در بررسی ابعاد برنامه درسی مغفول مطالعات اجتماعی پایه هفتم متوسطه به این نتیجه رسیدند که معلمان در دسترسی به اهداف نگاشتی

موفق عمل نکرده‌اند و این سطوح از برنامه در عمل حذف شده است و در ارائه محتوا به حیطه شناختی بسنده شده است و در آموزش و تدریس کمبود زمان، امکانات، فضا و ارزشیابی نامناسب از موانع دیگر پایداری این درس است.

از سایر پژوهش‌های انجام شده در این زمینه در داخل کشور می‌توان به باقریان‌فر، نصر اصفهانی و آهنچیان (۱۳۹۹) «شناسایی شاخص‌های روش‌های یاددهی و یادگیری مطلوب برای دروس رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌ها و میزان توجه به آنها»، چمن‌آرا (۱۳۹۸)، «روش‌های تدریس مطالعات اجتماعی در انتاریو^۱»، حق‌پرست لاتی، نادری و سیف نراقی (۱۳۹۷)، «الگوی برنامه درسی معنوی در درس مطالعات اجتماعی به منظور توسعه سلامت معنوی فراگیران»، ابراهیم‌پور کومله، نادری و سیف نراقی (۱۳۹۷)، «شناسایی و بررسی ویژگی‌های مطلوب عناصر برنامه درسی برای نیل به پرورش مهارت‌های حل مسئله در درس مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی تحصیلی»، عینی، یزدانی و صادقی (۱۳۹۷)، «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی»، دهقانی (۱۳۹۶)، «تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم ابتدایی از نظر میزان درگیری فعال فراگیران براساس تکنیک ویلیام رومی»، بدری گرگری، رضایی و جدی گرگری (۱۳۹۰)، «مقایسه تأثیر روش تدریس مبتنی بر تفکر فعال (روش مشارکتی) و روش تدریس سنتی در یادگیری درس مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان پسر» و سایر پژوهش‌های مرتبط اشاره کرد که به نظر می‌رسد کمتر پژوهشی به بررسی آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی از نگاه معلمان این درس و دانش‌آموزان پرداخته است.

توگجه و کورای^۲ (۲۰۲۴) با روش دلفی و مشارکت ۱۶ نفر از رشته‌های مختلف مطالعات برای تعیین شایستگی‌های معلم مطالعات در سال ۲۰۵۰ به این نتیجه رسیدند که سه موضوع «دانش، مهارت و نگرش» مورد توافق کلیه مشارکت‌کنندگان به عنوان شایستگی‌های یک معلم مطالعات اجتماعی در سال ۲۰۵۰ هستند.

همچنین بوسالیس^۳ (۲۰۲۲) پیرامون ادراک معلمان از درس مطالعات اجتماعی به این نتیجه دست‌یافته است که معلمان قبل از شروع به کار دیدگاه منفی نسبت به مطالعات

1. Ontario

2. Tugce & Koray

3. Bousalis

اجتماعی دارند؛ بنابراین، در آموزش مطلوب آن شکست می‌خورند.

در مطالعه دیگری اِگِز^۱ (۲۰۲۲) به بررسی تأثیر موسیقی و تولید اشعار مناسب برای مطلوبیت و بهبود یادگیری درس مطالعات اجتماعی پرداخت و به این نتیجه رسید که آهنگ‌های ایجاد شده توسط معلمان باعث بهبود دستاوردهای دانش‌آموزان دوره متوسطه در درس مطالعات اجتماعی، حمایت از یادگیری با سرگرمی و درک بهتر موضوعات درسی می‌شود و در حفظ انگیزه و توجه دانش‌آموز مؤثر است.

مجوکا، خان و شاه^۲ (۲۰۱۱) با شیوه آزمایشی به بررسی تأثیر یادگیری مشارکتی بر آموزش مطالعات اجتماعی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که یادگیری و آموزش مشارکتی نسبت به آموزش با شیوه سخنرانی تأثیر بیشتری بر یادگیری درس مطالعات اجتماعی دارد.

ام سی کوی^۳ (۲۰۱۷) نیز به بررسی انواع رویکردها در تدریس این درس پرداخته است و آموزش مستقیم و مستمر و استفاده از فناوری‌ها در تدریس مطالعات را ضروری و شایسته می‌داند؛ همچنین گاروود^۴ و دیگران (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای دیگر با عنوان «مداخلات دانش محتوای مطالعات اجتماعی برای دانشجویان مبتلا به اختلالات عاطفی و رفتاری: یک فراتحلیل» ضمن اشاره به اهمیت مطالعات اجتماعی و آموزش مدنی، به بررسی اهمیت و جایگاه مطالعات در ارتقای فرصت‌های شغلی و کاهش اختلالات عاطفی رفتاری و مشکلات اجتماعی پرداختند.

همان‌طور که اشاره گردید تحقیقات زیادی به بررسی اهمیت، تحلیل محتوا، ابعاد، شیوه‌های تدریس و مطالب مرتبط با درس مطالعات اجتماعی پرداخته‌اند؛ اما کمتر مطالعه‌ای از دیدگاه معلمان این درس و دانش‌آموزان در رابطه با شیوه آموزش مطلوب آن انجام شده است. به همین دلیل این پژوهش سعی دارد تا در این زمینه اطلاعاتی را هرچند اندک در اختیار علاقه‌مندان و متخصصان این حوزه قرار دهد.

در این قسمت مهم‌ترین مفاهیم و مبانی پژوهش مورد بررسی مختصر قرار می‌گیرد تا درک روشنی از مفاهیم برای خوانندگان و نویسندگان پدید آید.

1. Egüz

2. Majoka, Khan & Shah

3. McCoy

4. D. Garwood

- مطالعات اجتماعی

درس مطالعات اجتماعی به عنوان یکی از دروس مهم و اصلی دوران تحصیل و آموزش عمومی که هدف از آن تربیت افراد باسواد و شهروندان مسئول برای کشور است، امکان آگاه‌تر شدن و مسئول‌تر شدن، افزایش میزان وفاداری به ارزش‌های اخلاقی را افزایش می‌دهد؛ زیرا مطالعه علوم اجتماعی برای داشتن آینده روشن ضروری و الزامی است (صیدی اوندی، ۱۴۰۱) و به عنوان یک حوزه مهم یادگیری از تعامل انسان با محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (گذشته، حال و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، محیطی و ...) بحث می‌کند و رشته‌های مختلفی چون تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، مردم‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی، مطالعات زیست‌محیطی و نظایر آن را دربر می‌گیرد. در کشور ما رویکرد اصلی برنامه مطالعات اجتماعی رویکرد فرهنگی تربیتی است که تلاش دارد زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را در بستر عناصر مبتنی بر رویکرد فطرت‌گرایی انسان فراهم کند (نظری و صادقی، ۱۳۹۸: ۷۹). از اهداف اصلی مطالعات اجتماعی از نگاه معلمان ایجاد انگیزه و افزایش مشارکت و آمادگی برای بهبود زندگی اجتماعی (Thacker, 2018). از دید دانش‌آموزان آموزش با روش‌های مختلف، سفر علمی، فعال بودن در درس و انجام فعالیت‌های مشارکتی است (Shah, 2016).

- نظام و روش آموزشی

اگر نظام آموزشی را شامل مجموعه برنامه‌ها، روش‌ها و مواد فراهم شده جهت دستیابی به اهداف مشخص شده بدانیم، کلاس و آموزش درس فضایی است که در آن تمام برنامه‌های آموزشی و درسی و حمایت‌ها باعث ایجاد شرایط کسب دانش و مهارت‌های مورد نظر توسط فراگیران می‌شود (Reiser & Dempsey, 2007: 2). اهمیت کتاب‌های درسی در نظام‌های آموزشی متمرکز مانند ایران که تقریباً تمامی عوامل براساس محتوای آن تعیین و اجرا می‌گردد، بیش از سایر انواع نظام‌های آموزشی است (صلواتی، ملکی و سهرابی، ۱۳۹۹: ۱۸۵)؛ بنابراین در راستای اجرای برنامه درسی معنوی و اجتماعی در محیط‌های آموزشی لازم است تا از روش‌های تدریس فعال و تلفیق ارزش‌های دینی، اخلاقی و اجتماعی استفاده شود (Kasim & Yusoff, 2014: 562). و یک فضای مشارکتی در

یادگیری مشارکت فراهم گردد (Lovik, 2010). تا از طریق تعامل معلمان و دانش‌آموزان تجارب یادگیری در زمینه‌های مختلف به اشتراک گذاشته شود (Shabani, 2009). آنها بتوانند با مشارکت خود حتی در نحوه تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌های مختلف از جمله منابع، مراحل و شیوه‌های تدریس و آموزش سهیم باشند.

آموزش انتقادی مطالعات اجتماعی: هدف از آموزش و تدریس مطالعات اجتماعی باید جستجوگری برای حقیقت و ادراک مفاهیم باشد، نه به‌خاطر سپاری مفاهیم و مطالب. حقایق و مفاهیم باید به شکلی نقادانه به آزمون گذاشته شوند؛ بنابراین مطالعات اجتماعی باید به‌عنوان اشاعه دهنده تفکر و روحیه انتقادی عمل کند و اندیشه را جایگزین تلقین نماید. آموزش و پرورش انتقادی روشی است که به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد تا منتقدانه جهان‌شان را درک کرده، به‌عنوان یک انسان در تغییر جهان خود دخالت سازنده داشته باشند؛ از این‌رو آموزش و پرورش انتقادی پیشنهادهایی را برای تغییر ارائه می‌دهد که گرچه نمی‌توان عیناً آن‌ها را پیاده‌سازی کرد، اما افراد با توجه به شرایط می‌توانند برای تغییر خود و جهان‌شان از آن استفاده کنند. در انتهای بحث‌های نظری باید گفت که در نظریه‌های سنتی تدریس و آموزش بیشترین تأکید بر آموزش دهنده است؛ اما در نظریه‌های جدید، تدریس به‌عنوان یک فرایند چندجانبه و تأملی تعریف شده که نقش آموزش دهنده صرفاً یک تسهیل‌گر است (میرزایی، ۱۳۹۸: ۶).

رویکرد محتوا مبتنی بر اهداف: اصولاً محتوای برنامه‌های آموزشی بر اهداف تعیین شده مبتنی‌اند. اگر اهداف تعیین شده بر اصالت مواد درسی و انتقال حقایق علمی مبتنی باشد، باید محتوای ثابتی در سراسر کشور تدریس شود. در چنین حالتی معلمان آزادی عمل و ابتکار چندانی در انتخاب و سازمان‌دهی محتوا نخواهند داشت. آن‌ها باید بدون توجه به تفاوت‌های فردی محتوای یکسانی را با روشی ثابت به همه دانش‌آموزان ارائه دهند و با توسل به شیوه‌های درست یا نادرست سعی کنند که اهداف تعیین شده را تحقق بخشند. چنین محتوایی برای دانش‌آموزان خسته‌کننده خواهد بود و آنان را از محیط مدرسه و کلاس درس روی‌گردان خواهد کرد؛ برعکس اگر اهداف تعیین شده بر رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان مبتنی باشد، علایق، توانایی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان محور فعالیت‌های آموزشی قرار خواهد گرفت و معلمان ابتکار و خلاقیت بیشتری در امر تدریس نشان

خواهند داد؛ در این حالت، یادگیری به محفوظات ختم نخواهد شد؛ بلکه توجه به پرورش تفکر و رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان، مدرسه را با زندگی واقعی هماهنگ خواهد ساخت و دانش‌آموزان از بودن در مدرسه و فعالیت‌های آن لذت خواهند برد.

رویکرد فعالیت در فرآیند تدریس: فعالیت‌ها در فرآیند تدریس به‌گونه‌ای است که اگر در اجرای یک برنامه آموزشی نقش معلم کنترل محیط آموزشی باشد، در این صورت وی باید از اصول و قواعد خاصی در تدریس پیروی کند و واکنش ویژه‌ای از خود نشان دهد. به سؤالات دانش‌آموزان پاسخ گوید و از آنها نیز انتظار مشابه داشته باشد؛ اما اگر معلم نقش راهنما و مشاور را داشته باشد، در این صورت باید آنان را به جستجو، کنجکاوی و پژوهش وادارد و با معرفی منابع آنها را تشویق کند که پاسخ پرسش‌های خود را شخصاً پیدا کنند؛ بنابراین علاوه بر محتوا، نوع فعالیت نیز تا حد زیادی تعیین‌کننده خط‌مشی معلم در فرآیند تدریس است (ساکي، ۱۳۹۹: ۱۴۷).

روش‌شناسی پژوهش

معلمان مهم‌ترین رکن آموزش در کلاس هستند و دانش‌آموزان مهم‌ترین مخاطبان آنها که به‌صورت مستقیم هر دو گروه با کتاب ارتباط دارند و توجه به نظرات آنها در پیشبرد اهداف تعلیم و تربیت و آموزش درس‌ها بیشتر از سایر موارد اثرگذار است؛ بنابراین، پژوهش حاضر با مشارکت این دو گروه صورت گرفت. جامعه آماری پژوهش، کلیه معلمان مطالعات اجتماعی و دانش‌آموزان متوسطه اول شهر نجف‌آباد در سال ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بودند که به‌صورت نظری و هدفمند انتخاب شدند؛ بدین ترتیب در این پژوهش با انجام ۲۶ مصاحبه ۱۰ نفر از معلمان مطالعات اجتماعی و ۱۶ نفر از دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول، اشباع نظری مدنظر حاصل گشت و دیگر پاسخ‌های جدیدی به‌دست نیامد و پاسخ‌ها در حال تکرار شدن بود؛ در نتیجه مصاحبه‌ها متوقف گشت. مصاحبه‌ها بین ۳۴ دقیقه تا ۵۸ دقیقه به طول انجامید. سپس داده‌ها با رعایت اصل گمنامی و رازداری پیاده‌سازی شد و با روش سه‌مرحله‌ای نظریه زمینه‌ای، کدگذاری باز، محوری و گزینشی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای رسیدن به اعتبار پژوهش از روش بازخورد مشارکت‌کننده استفاده شد؛ بدین معنی که بعد از انجام فرایند کدگذاری توسط محقق، نتایج در اختیار تعدادی از مشارکت‌کنندگان قرار گرفت و آنان نیز نتایج مربوطه را تأیید کردند.

جدول شماره ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مصاحبه‌شوندگان	تعداد	جنسیت	
			زن	مرد
۱	معلمان مطالعات اجتماعی	۱۰	۶	۴
۲	دانش‌آموزان پایه هفتم	۳	۱	۲
۳	دانش‌آموزان پایه هشتم	۵	۳	۲
۴	دانش‌آموزان پایه نهم	۸	۳	۵
مجموع	معلمان و دانش‌آموزان	۲۶	۱۳	۱۳

یافته‌های پژوهش

در جریان پژوهش با بررسی دقیق گزاره‌ها و تحلیل موشکافانه در آنها طی یک فرآیند طولانی اطلاعات به دست آمده از معلمان و دانش‌آموزان طبقه‌بندی گردید و مهم‌ترین مفاهیم بیان شده توسط آنان استخراج و در قالب بیست مقوله فرعی و پنج مقوله اصلی تحت عنوان کیفیت‌مندی، بهبودبخشی ساختاری، روزآمدی معلم، تعالی‌بخشی تدریس و زیست‌هنجارمند گردآوری شد که در زیر به توضیح هر کدام پرداخته می‌شود.

جدول شماره ۲: مقولات استخراج شده از یافته‌های پژوهش

مقولات اصلی	مقولات فرعی	مفاهیم
کیفیت‌مندی	اعتبار درس	اهمیت درس مطالعات، آگاه‌سازی دانش‌آموزان از جایگاه این درس در زندگی
		توجه به بحث ۳ واحدی بودن درس، اثرگذاری بیشتر در معدل، اهمیت در انتخاب رشته
		درس چگونه انسانی زیستن در محیط و زمان و جامعه
		کاربردی بودن درس، انعطاف‌پذیری موضوعات، تنوع مباحث
		توانمندسازی در حوزه‌های نقشه‌خوانی و غیره
	محتوای درسی	تاریخ و اهمیت آن و دارا بودن عبرت‌های لازم برای زندگی مطلوب
		جغرافیا و ارزش محیط و مکان زندگی، ارائه شناخت مطلوب از محیط زندگی
		مدنی و یادگرفتن بودن و زیستن در کنار دیگران، آموزش
		زندگی فردی و اجتماعی

مقولات اصلی	مقولات فرعی	مفاهیم
	تخصص معلم	روزآمدی معلم، تسلط بر مباحث و موضوعات درس مطالعات
		تخصص و مهارت در سه حوزه موضوعی مطالعات
		آگاهی از شیوه‌های مختلف تدریس، تخصص‌گرایی معلمان مطالعات
بهبودبخشی ساختاری	تقویت زیرساخت‌ها	قوانین و برنامه‌ها، تهیه نرم‌افزارها، فراهم‌سازی امکانات این درس
		تدارک نیازمندی‌ها و اصلاح باورها به این درس، اصلاح قوانین کلاس‌ها
	منابع مالی و اقتصادی	شرایط اقتصادی مدرسه، منابع مالی موردنیاز درس
		هزینه‌ها، شرایط اقتصادی دانش‌آموزان
		شرایط اقتصادی معلمان
	روابط غیررسمی	شبکه‌سازی میان معلمان این درس، تبادل اطلاعات
		اعتمادسازی میان معلمان، اعتمادسازی در سطوح بالاتر، شبکه‌سازی معلمان و دانش‌آموزان
		ارتباطات فرادرسی و تجربی، شبکه‌سازی میان دانش‌آموزان این درس
	مدیریت زمان و کلاس	توانایی و تعهد در اجرای بودجه‌بندی درس مطالعات، تعهد به زمان درس مطالعات
		مدیریت درس و کلاس، اختصاص زمان بیشتر برای درس مطالعات
	کاریزمای معلم	گزینش معلمان، نظارت بر معلمان، تیپولوژی و شخصیت کاریزما
		تعامل با معلمان دیگر، احساس مسئولیت، تعهد کاری، افتخار به معلمی مطالعات
روزآمدی معلم	پژوهش محوری	پژوهشگر بودن معلم مطالعات، انجام تحقیقات علمی، مشاهدات میدانی معلمان
		پژوهشگر بودن دانش‌آموز مطالعات، استفاده از نتایج تحقیقات علمی، مشاهدات میدانی دانش‌آموزان، داشتن روحیه پژوهشگری معلم و جستجوگری دانش‌آموزان
	کارآمدی	به‌روز بودن معلم، آگاهی از اتفاقات زمانی و محیطی و اجتماعی روز
		استفاده از تجارب دیگران، بهره از مثال‌های به‌روز، استفاده از شیوه‌های به‌روز آموزشی
		حمایت از شیوه‌های جدید تدریس و آموزش مطالعات، توجه به شرایط زمانی موجود

مقولات اصلی	مقولات فرعی	مفاهیم
	عوامل محیطی	استفاده از محیط طبیعی و آزمایشگاهی
		اردوهای واقعی و مجازی، توجه به شرایط و وضعیت محیطی و اجتماعی
		استفاده از اردوهای محیطی
	تبلیغ	تبلیغ اهمیت درس در کلاس و مدرسه، تبلیغ اهمیت درس در جامعه
		استفاده از تبلیغات و تبلیغ درس در رسانه‌ها، آگاهی بخشی
		اهمیت مطالعات اجتماعی
تعالی بخشی تدریس	تدریس کاربردی	آموزش کاربردی درس، ارتباط‌دهی درس با زندگی واقعی، توسعه مهارت‌های زندگی
		تنوع دروس، ارتباط درس با مسائل روز، استفاده از مهارت‌های درس در پیشبرد مدرسه
	برنامه‌محوری	آشنایی لازم و کافی با درس، برنامه‌ریزی سازمانی در سطوح بالاتر برای درس
		آموزش با هدف و برنامه، روشن کردن اهداف درس، داشتن برنامه متناسب با درس
		داشتن طرح درس، بیان خلاصه درس و کتاب در ابتدای سال
	اقدامات انگیزشی	تشویق و انگیزه‌بخشی، انجام اقدامات انگیزشی
		ایجاد انگیزه و شوق برای معلم و دانش‌آموز، گروه‌بندی، کلاس فعال و پویا
		استفاده از نظرات مرتبط با این درس برای امور مدرسه
	آموزش مشارکتی	مشارکت دانش‌آموزان، استفاده از شیوه‌های تدریس فعال، استفاده از طرح‌های آنان
		توجه به فراگیران، بهره‌مندی از نظرات دانش‌آموزان، تفویض مسئولیت
		توجه به خواست و علایق دانش‌آموزان، دریافت بازخورد
	ارتقاء توانایی و مهارت‌های حرفه‌ای	افزایش تنوع تدریس، استفاده مطلوب از دانش و مهارت خود، تلاش برای یاددهی و یادگیری مطالب بیشتر
ایده‌پردازی و نوآوری، ایجاد هماهنگی و توازن بین آموزش و ارزش‌یابی مطالعات،		
زیست هنجارمند	مطلوبیت روانی	حس خوب در کلاس، سلامت اخلاقی و معنوی، حس تعلق به درس رسیدن به مطلوبیت روانی، شناخت بهتر استعداد و ظرفیت‌های خود

مقولات اصلی	مقولات فرعی	مفاهیم
	سهولت جامعه‌پذیری و فرهنگ‌سازی	تسهیل فرهنگ‌پذیری، قانون‌گرایی
		سهولت اجتماعی شدن، رشد ارزشی و اخلاقی
		ایجاد حس میهن‌دوستی، ایجاد حس انسان‌دوستی
	آموزش کارآمد و کارا	رقابت سالم و آموزنده، تعدیل باور و آگاهی و نگرش به امور
		ایجاد احساس نیاز و تفکر در دانش‌آموزان، سلامت اجتماعی، ارتقاء فرصت‌ها
		ایجاد هویت مناسب، توانمندی
		خلاقیت معلمان، تفکر انتقادی و سازنده

کیفیت‌مندی

شرایط علی در آموزش مطلوب مطالعات اجتماعی از نگاه معلمان و دانش‌آموزان شامل سه مقوله کلی اعتبار درس، محتوای درسی و تخصص معلم شد. در تحلیل این مطالب باید دقت نمود که آگاهی از اعتبار و ارزش درس مطالعات اجتماعی و ضرورت توجه به محتوای آن همراه با دانش و تخصص معلم می‌تواند فرصت و شرایط مناسبی برای مطلوبیت آموزش آن و ارتباط صحیح دانش‌آموزان با این درس فراهم گرداند؛ درواقع طبق صحبت‌های معلمان و دانش‌آموزان، باید در کنار دروس دیگر، به درس مطالعات نیز اهمیت بیشتری داده شود و دانش‌آموزان از جایگاه این درس و اهمیت آن در زندگی‌شان آگاه گردند. زیرا به دانش‌آموزان چگونگی یک زیست مطلوب و داشتن تعاملات مناسب را در جامعه آموزش می‌دهد؛ همچنین این درس یک درس کاربردی است که دارای تنوع مباحث است و می‌تواند برای دانش‌آموزان جذابیت داشته باشد؛ درواقع آگاهی از این درس می‌تواند اثرگذاری بیشتری در انتخاب رشته داشته باشد؛ درنتیجه باید اعتبار بیشتری به این درس داده شود. درس مطالعات در کنار مطالب اجتماعی که نوعی آموزش شیوه زندگی مطلوب است، در حوزه جغرافیا و شناخت محیط زندگی و همچنین آشنایی دانش‌آموزان با تاریخ گذشته کشور خود می‌تواند کمک‌کننده باشد؛ البته این محتوای مناسب نیز باید با معلم متخصص انتقال داده شود. تخصص و تسلط معلم به موضوعات می‌تواند مهم باشد؛ در واقع آگاهی وی از شیوه‌های جدید تدریس و به‌روز بودن می‌تواند به انتقال مطالب کمک کند. این موضوعات با مقوله اصلی کیفیت‌مندی مطرح گشت.

درس‌های دوره آموزش عمومی مدرسه به صورت کلی و درس مطالعات اجتماعی به طور خاص با داشتن ویژگی‌های متمایز و ترکیب یافته از سه درس تاریخ، جغرافیا و مدنی می‌تواند به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر زندگی اجتماعی، آینده و توسعه و پیشرفت جامعه و کشور اثرگذار باشد؛ بنابراین وقتی صحبت از آموزش و تدریس مطلوب می‌گردد، این امر شاخص‌های مختلفی را مورد توجه و هدف قرار می‌دهد که یکی از آنها توجه به اعتبار این درس است؛ زیرا با فراگیری مطلوب این درس شخص می‌تواند با نگاه به گذشته، در نظر گرفتن شرایط زمان محیطی و رصد آینده به خوبی برای خود برنامه‌ریزی کند و از این درس در زندگی خود بیشترین بهره را ببرد» (معلم، پاسخ‌گوی شماره ۸).

به نظر می‌رسد آنچه در تدریس درس مطالعات اجتماعی مهم است، تسلط کامل معلم و آگاهی او از موضوعات مختلف در زمینه تاریخ، جغرافیا و مدنی است که می‌تواند به این درس مطلوبیت و محبوبیت اضافه کند؛ به عنوان مثال ما در سال هشتم معلمی داشتیم که خود از تاریخ سر رشته چندان نداشت و همین امر باعث شد تا همکلاسی‌های ما از درس تاریخ به قول گفتنی زده شوند ... (دانش آموز، پاسخ‌گوی شماره ۴).

بهبودبخشی ساختاری

شرایط زمینه‌ای در پژوهش حاضر در پنج مضمون اصلی «تقویت زیرساخت‌ها، منابع مالی و اقتصادی، روابط غیررسمی، مدیریت زمان و کلاس و جذابیت معلم» قرار گرفتند. با توجه به یافته‌های پژوهش، طبق صحبت‌های مشارکت‌کنندگان باید به بحث زیرساخت‌ها توجه گردد و برای تدریس بهتر درس، از نرم‌افزارهای آموزشی مناسب استفاده گردد؛ همچنین قوانین موجود در کلاس، برنامه‌هایی که برای تدریس وجود دارد باید اصلاح گردند و نگرش‌های دانش‌آموزان نسبت به این درس، تغییر پیدا کند و معلم بتواند آنها را به درس مطالعات علاقه‌مند نماید. در کنار توجه به زیرساخت‌ها باید به منابع مالی نیز توجه گردد؛ زیرا اگر شرایط اقتصادی مدرسه بهتر باشد، می‌تواند به اردوهای دانش‌آموزی مناسب با درس توجه کند؛ همچنین اگر هزینه‌ها و شرایط مالی معلمان و دانش‌آموزان مناسب باشد، با دغدغه کمتری به درس توجه می‌کنند؛ همچنین ایجاد گروه‌های اجتماعی موجود در بین معلمان این درس همراه با تبادل اطلاعات مناسب برای تدریس، می‌تواند

برای یاددهی و یادگیری این درس مناسب باشد؛ در واقع، تعامل مثبت بین معلمان و دانش‌آموزان و ایجاد فضای اعتمادی مناسب می‌تواند موجب تدریس بهتر و یادگیری بیشتر گردد؛ درواقع، در کنار روابط رسمی، روابط غیررسمی نیز مهم می‌باشند. مسئله بعدی در حوزه زیرساخت‌ها، بحث مدیریت کلاس است که به توانایی‌های معلم بر می‌گردد؛ درواقع توانایی وی در بودجه‌بندی مطالب درس، زمان‌بندی مناسب، مدیریت بهتر کلاس و ... همه می‌تواند به آموزش مطلوب کمک کند. درنهایت این مسائل با یک معلم مناسب رفع می‌گردد؛ یعنی باید به بحث گزینش معلمان، توجه به کاردار و رفتار آنان، تعاملات آنان، احساس مسئولیت، متعهد بودن و ... توجه کافی صورت گیرد. این مسائل ساختاری با مقوله بهبودبخشی ساختاری مطرح گشت.

به نظرم داشتن احساس خوب و انگیزه و خلاقیت معلمان در بیان مطالب درس در کنار مدیریت کلاس و تدریس، استفاده صحیح از زمان این کلاس توسط معلم از عوامل تحقق آموزش مطلوب مطالعات اجتماعی است و به‌عنوان مثال می‌توانم بگویم معلم کلاس ما با برنامه‌ریزی دقیق درس مطالعات را توضیح می‌داد و ما هیچ زمانی نمی‌توانیم پیش‌بینی کنیم که ایشان در تدریس درس جدید از چه شیوه‌ای استفاده می‌کند و خیلی ماهرانه با مدیریت زمان و کلاس مطالعات را به ما آموزش می‌دهد (دانش‌آموز، پاسخ‌گوی شماره ۱۳).

یکی از عوامل علاقه‌مندی و یا بی‌علاقگی به درس‌ها و ازجمله درس مطالعات اجتماعی تیپ و شخصیت معلم است که به نظر من وقتی معلم با سروسوزن مناسب و مرتب، همراه با لباس متناسب مدرسه و اگر بتواند باکت و شلوار به‌صورت شیک در کلاس حاضر شود، دانش‌آموزان رغبت بیشتری برای گوش دادن به سخنان و تدریس او دارند؛ مخصوصاً اگر این ظاهر آراسته او با تقویت علم و فن بیان همراه باشد. این باعث جذب دانش‌آموزان و یادگیری بهتر مطالب گفته‌شده می‌شود (معلم، پاسخ‌گوی شماره ۴).

روزآمدی معلم

مقوله اصلی شرایط مداخله‌گر تحت عنوان روزآمدی معلم از چهار مقوله فرعی پژوهش محوری، کارآمدی، عوامل محیط طبیعی، و تبلیغ تشکیل گردید. طبق صحبت‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش، یک معلم خوب و توانمند که بتواند به‌خوبی درس مطالعات را تدریس کند، کسی است که قبل از هر چیز یک پژوهشگر خوب باشد و به انجام

تحقیقات میدانی و تحقیقات علمی اشراف و آگاهی کافی داشته باشد تا بتواند این ویژگی‌های مثبت را به دانش‌آموزان نیز انتقال دهد. یک دانش‌آموز خوب و بانگیزه نیز باید ویژگی پرسشگری و پژوهشگری داشته باشد و سعی کند مطالب درس مطالعات در مورد تاریخ و جغرافیا را با انجام تحقیقات علمی و مشاهدات خویش بیاموزد؛ البته یک معلم خوب می‌تواند این نوع یادگیری را در دانش‌آموزان ایجاد کند. وی با دادن تکالیف میدانی و پژوهشی می‌تواند آنان را به این سمت و سو سوق دهد؛ همچنین یک معلم خوب باید به‌روز باشد و به مسائل محیطی و اجتماعی اطراف اشراف داشته باشد تا بتواند هنگام تدریس از تجربیات خود و تجارب دیگران استفاده کند و با شیوه‌های آموزشی جدید مطالب را با جذابیت به دانش‌آموزان منتقل کند. وی خود باید حامی استفاده از روش‌های جدید تدریس و آموزش باشد؛ البته سوای ویژگی‌های شخصی معلم و دانش‌آموز، فضای آموزشی نیز مهم می‌باشد. یک معلم خوب می‌تواند برای انتقال مطالب تاریخی به مکان‌های تاریخی و موزه‌ها و برای انتقال مطالب جغرافیا به محیط بیرونی توجه کند و از اردوهای محیطی استفاده نماید؛ همچنین یک مدل دیگر ایجاد علاقه‌مندی، تبلیغات می‌باشد که توجه به درس مطالعات و صحبت کردن در مورد اهمیت درس مطالعات در زندگی، تبلیغ در رسانه‌ها و ... می‌تواند نوع نگاه دانش‌آموزان را به این درس تغییر دهد و متوجه گردند که این درس به اندازه دروس دیگر در زندگی اثرگذار می‌باشد. این مطالب با مقوله روزآمدی معلم احصا گردید.

بهره‌مندی از مثال‌های آشنا، واقعی و به‌روز در درک مطالب مطالعات اجتماعی مهم است و این امر می‌تواند با میزان دانسته‌ها و روزآمد بودن معلمان در ارتباط باشد؛ به‌همین خاطر وقتی معلم مطالعات از بحث‌های علمی روز و وقایع علمی صحبت کند، ضمن آنکه سکوت کلاس را فرامی‌گیرد، همه بچه‌ها سعی می‌کنند تا حواسشان را بیشتر جمع کنند و به‌همین ترتیب درس‌ها را بهتر یاد می‌گیرند ... (دانش‌آموز، پاسخ‌گوی شماره ۶).

انتخاب معلم برای درس مطالعات و توجه به دانش و تخصص او یکی از عوامل مهم در مطلوبیت تدریس این درس است و متأسفانه امروزه شاهد آن هستیم که به خاطر کمبود معلم، درس مطالعات به معلمان سایر رشته‌ها واگذار می‌شود و اثر و نتیجه این امر ضعیف شدن آگاهی و شناخت دانش‌آموزان از این درس و بالطبع آگاه شدن آن‌ها در سال‌های آینده از این امر و از دست دادن فرصت‌ها می‌شود (معلم، پاسخ‌گوی شماره ۷).

تعالی بخشی تدریس

مقوله اصلی فوق از پنج مقوله فرعی تدریس کاربردی، برنامه محوری، اقدامات انگیزشی، مشارکت آموزشی و ارتقاء توانایی و مهارت‌های حرفه‌ای در حوزه استراتژی‌ها ایجاد گردید؛ در واقع یک معلم خوب باید بتواند به بحث تدریس توجه ویژه‌ای نماید؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزان را مجاب سازد تا متوجه گردند که درس مطالعات یک درس کاربردی می‌باشد و به شکل کاربردی با استفاده از مثال‌های ملموس به تدریس آن پردازد تا افراد با آن ارتباط برقرار نمایند و کلاس از حالت خشک خارج گردد؛ همچنین می‌توان با ارتباط درس با مسائل روز و یا استفاده از مهارت‌های درس در پیشبرد مشکلات مدرسه، دانش‌آموزان را با دروس همراه کرد و یا با یک برنامه‌ریزی مناسب می‌توان دانش‌آموزان را با درس آشنا کرد و باهدف و برنامه مشخصی برای تدریس برنامه‌ریزی کرد؛ مثلاً از طرح درس در ابتدای سال تحصیلی استفاده کرد و اهداف تدریس را مشخص کرد تا دانش‌آموزان بهتر با آن ارتباط برقرار کنند؛ همچنین یک روش دیگر برای ایجاد تدریس خوب، استفاده از اقدامات انگیزشی می‌باشد. معلم می‌تواند با گروه‌بندی کردن کلاس، دادن فعالیت‌های متنوع، دیدن فیلم، پرسش و پاسخ و ... یک کلاس پویا و فعال ایجاد کند و انگیزه و شوق آموزش را در آنان ایجاد نماید؛ همچنین با ایجاد آموزش مشارکتی و استفاده از نظرات آنان با شیوه‌های فعال تدریس، آنان را در بحث مشارکت دهد و با بهره‌گیری از نظرات آنان و دادن مسئولیت‌های مختلف، توجه به علایق دانش‌آموزان و ... کلاس را از یکنواختی بیرون آورد. یک مسئله دیگر اینکه با ارتقاء توانایی‌ها و مهارت‌های حرفه‌ای در ایجاد تنوع در تدریس، ایده‌پردازی، نوآوری و ... دانش‌آموزان را به تدریس علاقه‌مند کند که این مطالب با مقوله تعالی بخشی تدریس مشخص شد.

درس مطالعات یک درس گذرا و مقطعی نیست؛ بلکه ازجمله دروسی است که در سراسر زندگی کاربرد دارد و مورد استفاده قرار می‌گیرد. اگر بخواهیم درس مطالعات اجتماعی از آموزش مطلوب و به عبارتی کلی‌تر از مطلوبیت و محبوبیت بالا در میان دانش‌آموزان برخوردار باشد، باید مشارکت و انگیزه بخشی به دانش‌آموزان داده شود و آنها بتوانند در دروس مختلف و بخش‌های متنوع کتاب توانایی، دانش و هنر خود را آشکار سازند (معلم، پاسخ‌گوی شماره ۱۲).

به نظر من آنچه به مطالعات اجتماعی و تدریس آن مطلوبیت و محبوبیت می‌بخشد، تدریس کاربردی آن است؛ یعنی اینکه معلم بتواند مطلب را به صورت کاربردی به ما یاد دهد و ما بتوانیم از آنچه در این درس یاد گرفته و می‌گیریم به صورت کاربردی در زندگی اجتماعی خود مورد استفاده قرار دهیم (دانش آموز، پاسخ‌گوی شماره ۷).

زیست هنجارمند

مقوله زیست هنجارمند از سه مقوله فرعی شامل مطلوبیت روانی، سهولت جامعه‌پذیری و فرهنگ‌سازی و آموزش کارآمد و کارا تحت عنوان پیامدها شکل گرفت. طبق صحبت‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش، اگر تدریس درست صورت بگیرد و آموزش مطلوب باشد، درس مطالعات موجب پیامدهای مثبتی برای دانش‌آموزان می‌گردد؛ درواقع یادگیری مطالعات در سطح خرد موجب رسیدن به یک حس خوب، یادگیری، مسئولیت‌پذیری و تعلق اجتماعی خواهد شد و افراد شناخت بهتری از استعدادها و ظرفیت‌های خویش پیدا خواهند کرد؛ در نتیجه این موجب میزانی از مطلوبیت روانی در فرد خواهد شد؛ همچنین در حوزه کلان‌تر موجب قانون‌گرا شدن و جامعه‌پذیری افراد می‌گردد و افراد را هنجارمند کرده، اصول اخلاقی را به آنان آموزش خواهد داد؛ علاوه بر این، مسائلی مانند حس انسان‌دوستی و میهن‌پرستی را در آنان تقویت خواهد کرد و نوع نگاه و نگرش آنان به مسائل و امور اطراف بهبود خواهد یافت؛ همچنین مسائلی مانند حس همدلی، توانمندسازی، فرصت‌های اجتماعی، هویت‌سازی، تعامل اجتماعی مناسب و ... را در آنان ارتقاء خواهد داد و موجب خواهد شد که افراد زندگی اجتماعی مناسبی را تجربه کنند که با مقوله زیست هنجارمند احصا شد.

آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی به معنای آماده‌سازی دانش‌آموزان برای زندگی بهتر و فراهم‌سازی زمینه‌های تربیت یک فرد جامعه‌پذیر و شهروند متناسب با تاریخ، جامعه و محیط اجتماعی است که این امر می‌تواند در پیشرفت و رشد فردی و اجتماعی افراد یک جامعه اثرگذار باشد و آن‌ها را در رسیدن به موفقیت و شناخت بهتر خود یاری کند (معلم، پاسخ‌گوی شماره ۱۱).

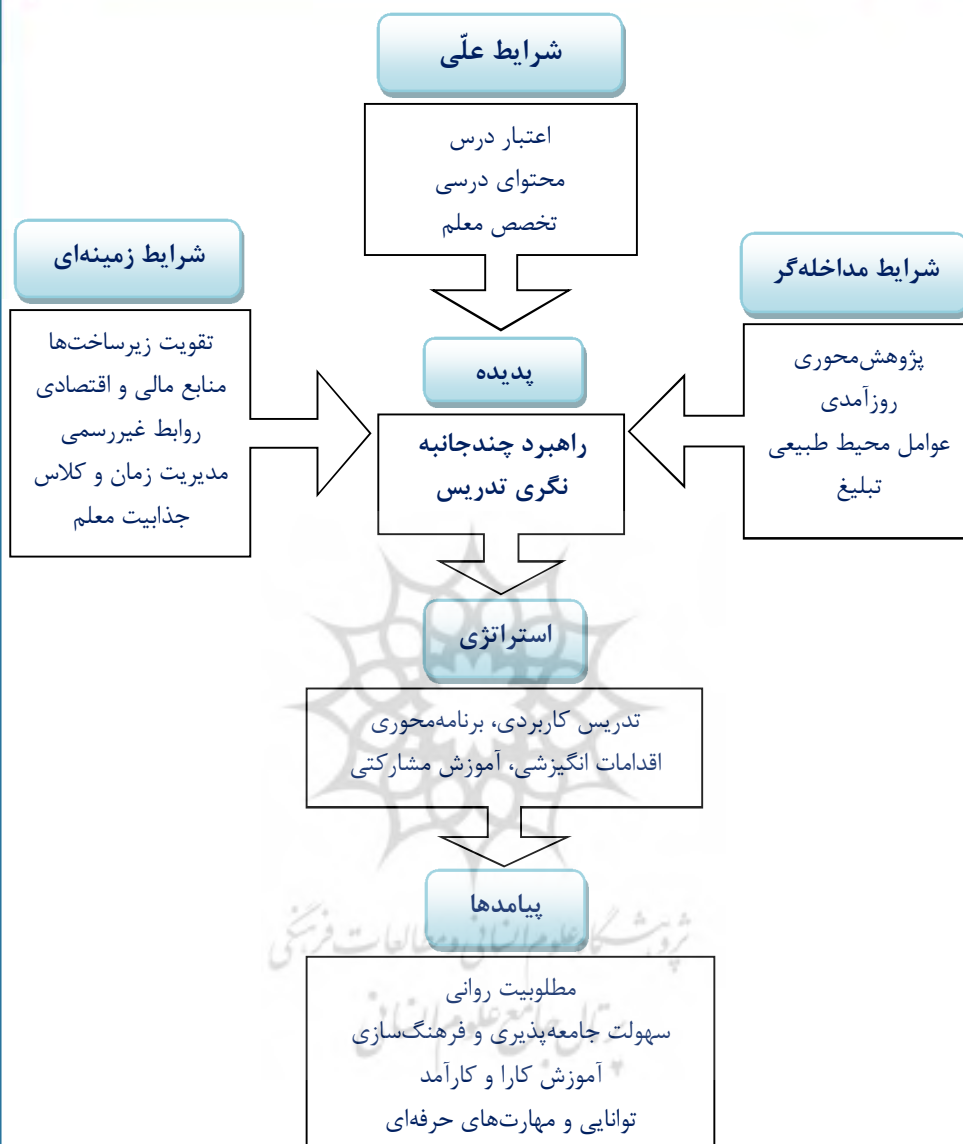
به نظر من اگر درس مطالعات اجتماعی خوب تدریس شود و مطالب آن به صورت عملی و کاربردی به دانش‌آموزان یاد داده شود، آنها بهتر می‌توانند در جامعه زندگی

کنند و بسیاری از مسائل و مشکلات مربوط به جامعه‌پذیری یا اجتماعی شدن کم می‌شود (دانش‌آموز، پاسخ‌گوی شماره ۲۱).

راهبرد چندجانبه‌نگری تدریس

این مقوله نهایی از پنج مقوله فرعی کیفیت مندی، بهبودبخشی ساختاری، زیست هنجارمند، روزآمدی معلم و تعالی بخشی تدریس احصا گردید؛ بدین معنی که پژوهش حاضر به دنبال آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی از نگاه دانش‌آموزان و معلمان بود. طبق صحبت‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش، قبل از تدریس باید مطالب کتاب کیفیت لازم را دارا باشد و همچنین زیرساخت‌های مناسب آموزشی و محیطی مهیا گردد تا در امر تدریس یاریگر معلم باشند. معلم نیز باید دانش خود را به‌روز نماید و بر شرایط روز جامعه مسلط باشد تا بتواند پاسخ‌گوی سؤالات دانش‌آموزان باشد. یک معلم خوب باید بتواند از شیوه‌های جدید تدریس نیز بهره بگیرد تا یادگیری دانش‌آموزان را بهبود بخشد. اگر این شرایط مهیا گردد و اتفاق بیفتد، موجب می‌گردد که دانش‌آموزان با مطالب کتاب آشنایی کافی پیدا کنند، در حیطه فردی و اجتماعی رشد و تعالی یابند، با هنجارها و ارزش‌های جامعه‌ی خویش آشنا گردند، به سطحی از زیست هنجارمند برسند و توجه به تدریس چندجانبه و نه تک‌بعدی موجب تدریس مطلوب درس مطالعات و یادگیری و علاقه دوجندان دانش‌آموزان خواهد شد.

در این بخش الگوی پارادایمی که نشان‌دهنده فرایندها و فعالیت‌های مطالعه و پژوهش است ارائه می‌گردد. در این الگو شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها قرار دارد که در رابطه با پدیده مرکزی و موضوع اصلی مطرح شده است.

شکل شماره ۱: مدل پارادایمی پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

آموزش و فراگیری درس‌های دوران تحصیلی یکی از مهم‌ترین واقعیت‌های آموزش است که در چگونگی انجام این امر در رابطه با درس‌های مختلف و مواجهه با آن مجموعه‌ای از علل و عوامل، شرایط، امکانات، ارزش‌ها و هنجارها تعیین‌کننده هستند. در این پژوهش سعی گردید تا مدل آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی به روش پارادایم

و براساس نظریه داده‌بنیاد بر ساخت شود. برای دستیابی به مدل نامبرده از مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساخت‌یافته با معلمان درس مطالعات اجتماعی و دانش‌آموزان متوسطه اول که تجربه آموزش و یادگیری این درس را داشتند، انجام شد. از درون داده‌های پژوهش بیست مقوله فرعی و پنج مقوله اصلی تحت عنوان کیفیت مندی، بهبودبخشی ساختاری، روزآمدی معلم، تعالی بخشی تدریس و زیست هنجارمند احصا شد که همه در قالب یک مقوله هسته‌ای راهبرد چندجانبه نگری تدریس احصا شدند.

با توجه به مفاهیم و مقولات به‌دست آمده، الگوی اصلی پژوهش یعنی راهبرد چندجانبه نگری تدریس شکل گرفت. تعدادی از معلمان و دانش‌آموزان شرکت‌کننده در پژوهش بر این باور بودند که تدریس و آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی اگرچه با مسائل و مشکلاتی مانند کمبود نیروی متخصص، ضعف امکانات و فراهم نبودن شرایط لازم مواجه است، ولی در صورت تحقق اقدام ارزشمند و مفیدی است که می‌تواند دنیای جدیدی را فراروی دانش‌آموزان قرار دهد و راه را برای موفقیت و پیشرفت آنان هموار گرداند. طبق مقوله هسته پژوهش، یک تدریس صحیح در صورتی اتفاق می‌افتد که در کنار عوامل سطح خرد مانند (ویژگی‌های معلم و دانش‌آموز، دغدغه‌مندی، روزآمدی، روحیه پژوهشگری و ...) به عوامل سطح کلان‌تر مانند (محیط آموزشی مناسب، منابع به‌روز، امکانات آموزشی و ...) نیز توجه گردد تا علاقه دانش‌آموزان به یادگیری و اشتیاق معلمان به یاددهی افزایش یابد. این عوامل سطح خرد و کلان هرکدام در مدل پارادایمی ذکر گردیدند.

درواقع طبق نتایج پژوهش حاضر باید به کیفیت مطالب و فضای درسی توجه کافی شود و معلم و دانش‌آموزان نیز بتوانند دانش خویش را به‌روز نمایند و روحیه پژوهشگری را در خود تقویت کنند؛ زیرا دانش‌آموز فعال معلم را نیز به سمت یادگیری بیشتر و آپدیت اطلاعات می‌کشد. در کنار این مسائل باید به شرایط ساختاری جامعه مانند مشکلات مالی معلمان، بی‌توجهی به فضای آموزشی صحیح، فعالیت‌های برون‌مدرسه‌ای و ... توجه کافی صورت گیرد؛ زیرا اگر این مشکلات حل شود تدریس مطلوب دانش‌آموز خواهد شد و پیامد این عوامل رسیدن به جامعه‌پذیری مطلوب برای دانش‌آموز خواهد شد و وی به یک نوع زیست هنجارمند دست خواهد یافت. این عوامل باهم در ارتباط هستند و نمی‌توان به

برخی از آنها بی توجهی کرد؛ زیرا عوامل مؤثر در امر آموزش مانند معلم، دانش آموز، محیط، منابع و ... مانند یک پیوستار می باشند که تقویت هر کدام موجب تحرک دیگر ابعاد خواهد شد.

با استفاده از یافته های پژوهش، می توان گفت که عدم توجه و حمایت های لازم و کافی از معلمان مطالعات اجتماعی در سطح خرد و کلان نظام تعلیم و تربیت کشور، انگیزه و اشتیاق نیروهای متخصص و متعهد را در انجام بهتر امر آموزش مطالعات اجتماعی کاهش می دهد و به دنبال آن رغبت دانش آموزان نیز کم می شود و آثار و نتایج این امر هزینه هایی در آینده پیش روی فرد، خانواده، جامعه و حاکمیت قرار می دهد. از سایر نتایج مهم پژوهش توجه به عوامل انسانی و غیرانسانی در آموزش مطلوب درس مطالعات اجتماعی است که عوامل انسانی بیشتر مرتبط با مدرس، معلم، فراگیران و رابطه آنان با یکدیگر است که در کنار عوامل غیرانسانی مانند محیط مدرسه، کلاس، زمان درس مطالعات و ابزار و وسایل مورد استفاده در آموزش این درس قرار دارد و لازم است به آنها نگاه بنیادی شود و با سیاست گذاری و برنامه ریزی مناسب، زمینه آموزش مطلوب این درس فراهم گردد.

یافته های پژوهش حاضر را می توان با پژوهش های زیر همسو دانست؛ نخست با پژوهش های باقریان فر، نصر اصفهانی و آهنگیان (۱۳۹۹)، کیانی و عسکری متین (۱۳۹۷)، عبداللهی، دادجوی توکلی و یوسلیانی (۱۳۹۳) گورو و زلوا^۱ (۲۰۱۷) که عمدتاً نتایج آنها مبتنی بر اثرگذاری ویژگی ها، توانایی و کاریزمای معلم در آموزش مطلوب درس ها است؛ همچنین با پژوهش های میرزایی (۱۳۹۸)، ابراهیم پور کومله، نادری و سیف نراقی (۱۳۹۷)، فیشر و هانزه^۲ (۲۰۱۹)، ام سی کوی^۳ (۲۰۱۷)، پودهاوا و دیگران^۴ (۲۰۱۲)، کُلب^۵ (۲۰۰۵) که عمدتاً نتایج آن ها بیانگر استفاده از شیوه های همسو و متناسب با درس و اقدامات انگیزشی و تدریس های مشارکتی و چندجانبه است، همسو و سازگار است؛ زیرا هر روش تدریس مزایای خاص خود را دارد و معلمان باید روش های تدریس مناسب را مطابق با محتوا و موقعیت خاص دروس انتخاب و به تمامی روش ها توجه کنند تا به بهینه سازی روند تدریس و آموزش کمک کنند.

1. Gyurova & Zeleeva
2. Fischer & Hanze
3. McCoy
4. Podlahová et al
5. Kolb

در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان گفت ارتباط و تعامل مناسب معلم و دانش‌آموزان اثر مهمی در یادگیری دروس دارد و نتایج پژوهش گرشنسون^۱ (۲۰۱۶) مؤید این مطلب است که تعامل معلم و شاگرد عامل موفقیت است و در کنار تنوع روش‌های تدریس که بسیار برای درس مطالعات اجتماعی سازنده و مناسب است، باعث فهم بهتر مطالب و نوآوری و خلاقیت دانش‌آموزان می‌گردد (Vaughn & Baker, 2008) و همان‌طور که از نام مطالعات اجتماعی برمی‌آید، این درس یک درس مرتبط با اجتماع و زندگی در کنار دیگران و گروه است و تشکیل گروه، بحث و گفتگوهای گروهی می‌تواند به مطلوبیت آن کمک فراوانی داشته باشد و به باور ژاک گروه‌بندی کلاسی و مشارکت گروهی دانش-آموزان باعث کاهش استرس و جمع‌گرایی بیشتر افراد می‌شود (Jaques, 2003) و قرآن کریم نیز در آیه ۱۲۹ سوره نحل و آیه ۱۹ سوره انعام به انجام بحث گروهی و روش‌های پرسش و پاسخ برای یادگیری بهتر اشاره داشته است.

از طرفی توانمندی معلم مطالعات اجتماعی در بهره‌مندی از جدیدترین نتایج تحقیقات و دستیابی به دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای عملکرد مؤثر در جهان و توجه به مطالب کتاب درسی همراه با انجام فعالیت‌ها و کاربرگ‌های مربوط که حالتی کاربردی و عملی دارند، به مطلوبیت آموزش مطالعات اجتماعی یاری می‌رساند. بدون تردید و با توجه به یافته‌های نتایج، تحقیقات حسین پوریان (۱۳۹۰)، دی‌گرگروی^۲ (۲۰۰۷) و فلاحیان و دیگران (۱۳۹۱) بهره‌مندی بیشتر از منابع و امکانات انسانی و غیرانسانی مانند آماده‌سازی کلاس درس جدا همراه با آرایش مطالعاتی (تاریخ، جغرافیا و مدنی) برای درس مطالعات اجتماعی ضروری است که ضمن ایجاد انگیزش لازم موجب پیوند بهتر میان این درس و زندگی و کاربردی شدن آموزش می‌شود.

درنهایت با توجه با شکاف میان آموزش موجود و آموزش مطلوب و یافته‌های پژوهش می‌توان گفت آموزش درس مطالعات اجتماعی به نسبت اهمیتی که در میان سایر دروس و زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموزان دارد، آن‌گونه که لازم است انجام نمی‌شود و به شیوه مطلوب تدریس نمی‌شود و لازم است تا در آموزش و یادگیری این درس بازبینی صورت بگیرد و به همین در جهت نتایج پژوهش دلیل پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

1. Gershenson

2. De Gregori

- بازبینی محتوا و ساختار کتاب‌های مطالعات توسط متخصصان و با نگاه به نیازهای جامعه، دانش‌آموزان و عوامل مرتبط با درس مطالعات.
- برگزاری کلاس‌های ضمن خدمت و آشنایی معلمان این درس به صورت ویژه با انواع روش‌های تدریس و آموزش مطالعات اجتماعی.
- تهیه و تدارک کلاس‌های رفع اشکال و حل مسائل مربوط به تدریس و آموزش درس مطالعات اجتماعی.
- تجدیدنظر در انتخاب معلم و استخدام افراد برای تدریس این درس.
- استفاده از ایده‌ها و روش‌های خلاقانه معلمان جهت کیفیت‌بخشی به آموزش این درس.
- تلاش و کوشش معلمان این درس برای هرچه بهتر و مطلوب نمودن آموزش و کاربردی کردن آموزش‌های خود برای تربیت شهروندانی پایبند و متعهد به اصول علمی و اخلاقی، اجتماعی و دینی برای ساختن هویت شایسته برای خود و جامعه.

منابع و مآخذ

- ابراهیم‌پور کومله، سمیرا؛ نادری، عزت‌الله و سیف نراقی، مریم. (۱۳۹۷). «شناسایی و بررسی ویژگی‌های مطلوب عناصر برنامه درسی برای نیل به پرورش مهارت‌های حل مسئله در درس مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی تحصیلی». **مطالعات آموزشی و آموزشگاهی**. ۱۶: ۱۷۴-۱۲۶.
- احمدرش، رشید و مصطفی‌زاده، اسماعیل. (۱۳۹۸). «تحلیل برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی». **تدریس پژوهی**. ۴: ۴۶-۲۴.
- احمدی، پروین؛ نراقی‌زاده، افسانه و کشاورز دیزجینی، سما. (۱۴۰۱). «سیر تحول مفهوم شهروندی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی». **تعلیم و تربیت**. ۳۸ (۳): ۳۶-۷.
- اسماعیلی، فاطمه؛ اسماعیلی، حسنیه‌سادات و اسماعیلی، سیدمحمد. (۱۴۰۲). «هویت انقلابی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی و پیام‌های آسمانی دوره اول متوسطه». **مطالعات ملی**. ۲۴ (۹۵): ۱۴۷-۱۶۶.
- اصلاحی، علیرضا؛ رفاعی، دیار و جعفری، سکینه. (۱۳۹۷). **روش‌های تدریس اثربخش با تأکید بر فناوری‌های نوین**. تهران: آوای نور.
- باقریان‌فر، مصطفی؛ نصر اصفهانی، احمدرضا و آهنچیان، محمدرضا. (۱۳۹۹). «شناسایی شاخص‌های روش‌های یاددهی و یادگیری مطلوب برای دروس رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌ها و میزان توجه به آنها». **تدریس پژوهی**. ۲: ۳۶-۱.
- بدری گرگری، رحیم؛ رضایی، اکبر و جدی گرگری، جواد. (۱۳۹۰). «مقایسه تأثیر روش تدریس مبتنی بر تفکر فعال (روش مشارکتی) و روش تدریس سنتی در یادگیری درس مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان پسر». **علوم تربیتی**. ۱۶: ۱۲۰-۱۰۷.
- **برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران** (۱۳۹۰). تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- بهرامی‌پور، معصومه؛ کیان، مرجان و نیکنام، زهرا. (۱۳۹۵). «واکاوی ابعاد برنامه درسی مغفول مطالعات اجتماعی پایه هفتم متوسطه». **فصلنامه تعلیم و تربیت**. ۱۳۱: ۳۶-۱۰.
- چمن‌آرا، افشین. (۱۳۹۸). «روش‌های تدریس مطالعات اجتماعی در انتاریو»، **مجله رشد آموزش علوم اجتماعی**. ۳: ۵۰-۴۴.
- حسین‌پوریان، سمانه. (۱۳۹۰). «نقش کودک در شکل‌گیری فضاهای محیطی». **معماری و فرهنگ**. ۴۶: ۴۶-۴۰.
- حق‌پرست لاتی، طیبه؛ نادری، عزت‌الله و سیف نراقی، مریم. (۱۳۹۷). «الگوی برنامه درسی معنوی در درس مطالعات اجتماعی به‌منظور توسعه سلامت معنوی فراگیران». **راهبردهای آموزش در علوم پزشکی**. ۳: ۱۵-۱۵۰.

- دهقانی، مرضیه. (۱۳۹۶). «تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم ابتدایی از نظر میزان درگیری فعال فراگیران براساس تکنیک ویلیام رومی»، **پژوهش در برنامه‌ریزی درسی**. ۲۸(۵۵): ۱۴۶-۱۲۴.
- رحیمی، ربابه؛ وحدت، رقیه و کیهان، جواد. (۱۳۹۸). «تجارب زیسته دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی از درس مطالعات اجتماعی». **پژوهش در برنامه‌ریزی درسی**. ۳۵(۶۲): ۱۸۹-۱۷۳.
- صادقی، علی و نظری، ولی‌الله. (۱۳۹۸). «فلسفه آموزش مطالعات اجتماعی در نظام تعلیم‌وتربیت جمهوری اسلامی ایران». **پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی**. ۱: ۷۸-۱۰۱.
- صلواتی، پرستو؛ ملکی، حسن و سهرابی، فاطمه. (۱۳۹۹). «تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره اول دبیرستان براساس شاخص‌های محتوایی برنامه درسی ملی». **پژوهش در برنامه‌ریزی درسی**. ۳۷(۶۴): ۱۸۷-۱۷۸.
- عباسی دره‌بیدی، احمد. (۱۴۰۰). «چالش‌های آموزش مطالعات اجتماعی در دوران کرونا از نگاه دانش‌آموزان». **پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی**. ۳(۳): ۱-۲۲.
- عبداللهی، بیژن؛ دادجوی توکلی، عطیه و یوسلیانی، غلامعلی. (۱۳۹۳). «شناسایی و اعتبارسنجی شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان اثربخش». **نوآوری‌های آموزشی**. ۴۹: ۲۵-۴۸.
- عینی، اکرم؛ یزدانی، حمید و صادقی، علیرضا. (۱۳۹۷). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی». **پژوهش در برنامه‌ریزی درسی**. ۳۱(۵۸): ۱۵۱-۱۳۶.
- فریدونی، سمیه. (۱۳۹۸). «واکاوی مفهوم خانواده مطلوب از دیدگاه دانش‌آموزان». **خانواده و پژوهش**. ۴۶: ۶۴-۴۲.
- فلاح، سعید؛ انصاری‌پور، محمد و عرب، عباس. (۱۴۰۲). «چگونگی افزایش انگیزه در درس مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان پایه چهارم با استفاده از آموزش طنزمحور». **توسعه حرفه‌ای معلم**. ۸(۲): ۸۸-۶۹.
- فلاحیان، ناهید و دیگران. (۱۳۹۱). **آموزش مطالعات اجتماعی**. تهران: مرکز چاپ و نشر کتب درسی وزارت آموزش و پرورش.
- کیانی، غلامرضا و عسکری متین، سجاد. (۱۳۹۷). «الگوی معیار صلاحیت حرفه‌ای معلمی در تراز جمهوری اسلامی ایران». **مجموعه مقالات دوازدهمین همایش ملی ارزیابی کیفیت در نظام‌های دانشگاهی**. تهران: دانشگاه الزهراء(س).
- محبوب عشرت‌آبادی، حسن. (۱۳۹۸). «مقدمه‌ای بر عصب‌شناسی یادگیری و نقش فراشناخت در فرآیند یاددهی- یادگیری». **مطالعات منابع انسانی**. ۳۱: ۱۹۶-۱۶۷.
- مرزوقی، رحمت‌الله؛ محمدی، مهدی؛ شمشیری، بابک و دادگری، همایون. (۱۳۹۶). «تدوین برنامه درسی صلح در آموزش عالی، یک مطالعه کیفی». **راهبردهای آموزش در علوم پزشکی**. ۱۰(۵): ۳۹۶-۳۸۴.

- صیدی اوندی، سحر. (۱۴۰۱). «اهمیت مطالعه جامعه شناسی». دومین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت. بندرعباس.
- ملکی، حسن. (۱۳۷۴). سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی با تأکید بر مطالعات اجتماعی. تهران: قو.
- میرزایی، جشمید؛ اکار، حمید و کریمی‌منش، شمس‌الدین. (۱۳۹۴). آموزش مطالعات اجتماعی ویژه دانشجویان علوم تربیتی. تهران: پالیز سخن.
- ساکی، فاطمه. (۱۳۹۹)، «تحلیلی بر روش‌های تدریس در آموزش مطالعات اجتماعی». پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی. ۴: ۱۴۳-۱۵۸.
- میرزایی، جشمید. (۱۳۹۸)، «راهنمای تدریس مؤثر در آموزش مطالعات اجتماعی». پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی. ۲: ۱-۲۸.
- Bousalis, R. (2022). "Correlating the perceptions of preservice elementary teachers and social studies in the elementary curriculum". *Journal of Education*. 202(4): 385-396.
- Garwood, J. D.; McKenna, J. W D.; Roberts, J. G. & Ciullo, S. (2019). "Social Studies Content Knowledge Interventions for Students with Emotional and Behavioral Disorders: A Meta-Analysis". *Behavior Modification*. 45(12): 14-27.
- De Gregori, A. (2007). "Learning environments: redefining the discourse on school architecture". thesis for Master of Science in architecture. New Jersey school of architecture.
- Egüz, Ş. (2022). "Social studies instruction with educational music: Write, compose, and apply". *SAGE Open Journals*. 12(3): 1-13.
- İnan, S. "Sosyal bilgiler eğitime giriş" (3th Edition). In *Sosyal Bilgilerin Tmelleri*. Turan R. & Yildirim, U.T. Ankara: Anı Publishing. pp.1-21
- Fischer, E. & Hanze, M. (2019). "Back from "guide on the side" to "sage on the stage"? Effects of teacher-guided and student-activating teaching methods on student learning in higher education". *I J of Educational Research*. 95: 26- 35.
- Garcia, C. E. (2021). "The role of social studies course in the 21st century societi: Persperctive from educators and learners". *World Englishes and Educational Practices*. 3(1): 11-22.
- Gershenson, S. (2016). "Linking teacher quality, student attendance, and student achievement". *Education Finance and Policy*. 11(2): 125-149.
- Gyurova, V. & Zeleeva, V. (2017). "The knowledge and skills of the 21 century teachers. In R. Valeeva". (Ed). *The European Proceedings of Social & Behavioral Sciences*. Vol. XXIX. Russia, Kazan Federal University: Future Academy. Pp: 282-291.
- Jaques, D. (2003). "Teaching small groups". *BMJ*. 326(7387): 492-4

- Kasim, S. & Yusoff, M. (2014). "Active Teaching Methods: Personal Experience of Integrating Spiritual and Moral Values". *Religious Educ.* 109(5): 554-70.
- Kolb, A. Y. (2005). "The Kolb learning style inventory-version 3.1 2005 technical specifications. *Boston, MA: Hay Resource Direct.* 200 (72): 161 – 171.
- Lovik, E. (2010). "The impact of organization features and student experiences on spiritual development during the first year of college". Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Majoka, M.i; Khan, M. S. & Shah, S.I.H. (2011). "Effectiveness of Cooperative Learning for Teaching Social Studies to Students with Different Ability at Elementary Level". *Interdisciplinary journal of contemporary research in business.* 2 (11): 497-476.
- McCoy, K. (2017). "Strategies for Teaching Social Studies". *Focus on Exceptional Children.* 38(3): 1-16.
- Podlahová, L.; Vaněčková, M.; Heřmánková, P.; Klement, M. & Marešová, J. (2012). *Didaktika pro vysokoškolské učitele.* Praha: Grada.
- Raccanello, D.; Brondino, M.; Moè, A.; Stupnisky, R. & Lichtenfeld, S. (2019). "Enjoyment, boredom, anxiety in elementary schools in two domains: Relations with achievement". *The Journal of Experimental Education.* 87 (3): 449-469.
- Reiser, R.A. & Dempsey, J.V. (Eds.) (2007). *Trends and issues in instructional design and technology.* Upper saddle River, NJ: Pearson.
- Shabani, Z. (2009). "Comparative study of religious and ethical curriculum in primary schools in Iran and several countries". *J Educ.* 83:119-66.
- Shah, K. R. (2016). "Gender analysis of primary social studies textbooks in Nepal". *Modern Research Studies: An International Journal of Humanities and Social Sciences,* 3(2): 294-315.
- Tugce, Z. K. & Koray, K. (2024). "Social studies teacher competencies in 2050: an e-Delphi study". *Eur J Futures Res.* 12. N. 4.
- Thacker, E. (2018). "Implementing K-6 Inquiries Together". *Social Studies and the Young Learner.* 30(3): 2-3.
- Vaughn, L. M. & Baker, R. C. (2008). "Do different pairings of teaching styles and learning styles make a difference?". *Teaching and Learning in Medicine.* 20 (3): 239-247.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی